

Nr 2 2007
Årgång 24

MUSEITIDNINGEN

Medlemsblad för Råå museiförening

I detta nummer:

- * Elsa Olsson 95 år
- * Nisses lexikon, del 4
- * Johan Andersson –
bortglömd superkändis från Raus
- * Rååvägen – vi minns 1930- och 40-talen

*Med "madäskan" i famnen pausar Nils Pålsson ombord på Jäntan.
Foto Johnny Bengtsson.*

Ordförande har ordet

Teatergruppen Skrombergagänget presenteras av ordföranden. Foto Sven Wittgren.

Kära medlemmar!

Tänk att stå intill Råå museum och blicka ut mot Öresund! Vilken förmån för oss att ha denna närhet till vatten! Ett härligt vatten att bada i, även om denna sommar inte direkt inbjudit till så många bad. Ett utmanande farvatten för båtentusiasterna med eller utan motor. Ett spännande fångstvatten för såväl yrkesfiskare med egna fiskebåtar som fritidsfiskare, som flockas kring turfiskebåtarna. Ett ömsom glittrande ömsom stormigt farvatten så nära oss, där vi kan få utlopp för många känslor genom att ta en promenad längs stranden. Hela tiden

fartyg på väg. Imponerande kryssningsfartyg som på ett pärlband. Vackra segelfartyg, som minner om gamla tider. Stora bilbåtar med sitt mycket karakteristiska men kanske inte alltid så smäckra utseende.

När man befinner sig ovanför vattenytan, så är det svårt att tänka sig hur det ser ut under och speciellt denna kolossala skillnad i djup som finns i Sundet. Detta blir en fin upplevelse för våra museibesökare, när de stannar till framför modellen av Öresund. Helt plötsligt får de en helt annan förståelse för varför båtarna till Landskro-

na hamn måste gå så långt norrut, innan de kan ta sig in. Man känner igen djuphålorna och namnen på fiskeplatserna. Vissa besökare har till och med koll på vraken. Det blir också tydligt, att det var lämpligt att välja att lägga bron mellan Malmö och Köpenhamn, om man bara tar hänsyn till djupförhållandena. Tunnelprojektet här i norra delen av Öresund kan ju också åskådliggöras på ett bra sätt med modellen. Nerfart vid Knutpunkten och uppfart vid Kronborg låter sig nog inte göras. Tack ni som gjorde denna fina modell! Den har glatt många och kommer att så göra lång tid framåt. Den enda förändring, som är gjord sen modellen tillverkades år 1984, är tillskottet av en modell av bron.

Under vattenytan finns också den fisk som representerar en av våra huvudnäringar på museet. Den ena larmrapporten om fisken och förhållandena i djupet avlöser den andra. Nya arter är på väg att etablera sig och upplevs ibland som ett hot mot befintligt fiskbestånd. Fiskdöd och algblomning finns numera i vår vardag. För att säkerställa återväxten av vår matfisk tar man ibland till drastiska metoder som exempelvis ålfiskestoppet och kvotering av fångster. Precis som andra restriktioner får de full genomslagkraft först när de omfattar alla. Visst bryr vi oss om vårt Öresund. Vi njuter av att se årstidernas växlingar färga havet och önskar att våra barn och barnbarn ska kunna äta god närupptagen fisk och ha möjlighet att bada och segla i ett friskt Öresund. Det var kanske bättre förr? Men vi har fortfarande rent och gott vatten att dricka.

Det har varit en bra museisommar. Många har passat på att besöka oss mellan regnskurarna, och det är vi glada för. Vi har också sett att antalet barn, som besökt oss, har ökat markant. Att fokusera på den unga generationen finns med i den plan, som vi

ska jobba med i vinter. Utställningen av modeller och teckningar av Råå fyr är gjord av elever på Råå Södra Skola. Vad skulle göra museet mer attraktivt för de unga? Något som gjorde att barnen bad föräldrarna följa med till museet! För att aktivera våra unga besökare har vi även i år haft en tipstävling. Det är många föräldrar och mor- och farföräldrar som engagerats i problemlösningen.

Ett spännande inslag i sommarens verksamhet var besöket av Skrombergagänget. Ett gäng glada och duktiga teateramatörer som i en medryckande teaterpjäs förde oss åskådare tillbaka till den tid då man behandlades utifrån **vem** man var och inte **hur** man var. Handlingen var förlagd till en lanthandel i Skromberga där storbonden och fint folk från "bruket" behandlades positivt medan arbetarfamiljerna och då framförallt kvinnorna var i underläge redan när de kom in i affären. Det var en underhållande och trevlig pjäs, men det fanns en underton som stämde åtminstone mig till eftertanke. Man behöver inte så mycket fantasi för att förlägga handlingen till Råå för knappt hundra år sedan. Handelsföreningen på Råå blir affären där sjökaptens- och redarfruar behandlas annorlunda än fruarna till jobbarna på vårt "bruk" dvs Koppjarverket. Tack för att jag lever här och nu. Allt var inte bättre förr.

Just nu, när jag skriver detta, gäller kulturchecken som entréavgift på vårt museum. Förra året var det många förstagångsbesökare, som använde checken. Hoppas att många sådana hittar till oss även denna gång, och att många av dom som varit på museet tidigare tycker att det var så intressant att man vill tillbaka. Detta är en av våra stora utmaningar. Vad ska vi göra för att man ska få lust att komma tillbaka? Hur ska

vi få ett museum där man upplever något och inte bara tittar på gamla föremål som förväntas vara desamma om man skulle återkomma? Vi har fått riktade medel till en spännande utställning, som vi kallar Birgittaprojektet. Med hjälp av såväl ny som gammal teknik ska vi försöka ge en upplevelse av bland annat smugglartiden. Vi har i år som första delprojekt installerat ljud såväl vid fiskebryggan som vid styrhuset, en liten detalj som har uppskattats av våra besökare.

Vi har under säsongen fått hjälp med många namn på dom som finns avbildade på våra skolkort. Samlingen innehåller nu drygt 250 kort. Glädjande nog har vi fått några riktigt gamla foton, där vi av naturliga skäl har problem med att identifiera dem som är med.

Vårt äldsta foto är från 1890-talet. Men vi vill gärna ha fler. Om du hittar gamla skolkort från Råå Södra Skola så hör av dig. Vi gör en kopia av fotot och lägger in i vår samling, så vi behöver bara låna ditt foto. Det vore spännande med fler gamla foton och gärna då med kommentar om namn mm på någon på kortet.

Tack alla ni som på olika sätt hjälpt oss att förverkliga vår ambition om ett förändrat museum där alla kan känna igen sig. För att forma vår gemensamma framtid behöver vi förutom att blicka framåt även se bakåt och lära av historien. Vi vill gärna göra det tillsammans med just dig. Låt oss hjälpas åt att föra kulturarvet vidare.

Marianne Wittgren

Museets samling av skolfoton.

Skräddare Widtfeldt har flyttat in på museet

Skräddarmästare Widtfeldt är årets nykomling på Råå museum. Hans sonson Christer Widtfeldt överlämnade i våras farfars ständiga följeslagare, pressjärnen, saxar och diverse utrustning utan vilken det inte blev några kostymer till Råås herrar. På vägen bakom mäster hänger hans examensbevis från Tillskärareakademien och ett Hedersdiplom och en bild av en skräddare i koncentrerat arbete. –"Farfar var alltid nogga med hur han var klädd, väst, fluga och gärna en kofta på vintern, kom det kunder tog han snabbt på sin kavaj," berättade Christer Widtfeldt, när museets Jobbargång fick instruktioner för att kunna ge en illusion av Råås skräddarmästare.

–"Moses! Ni har glömt Moses!???"

–"Vem har vi glömt?"

Sonja Pahlén, också hon barnbarn till skräddare Widtfeldt kom och besökte oss på museet för lite sedan och var förstås och synade morfar "i sömmarna". Det var hon, som för oss som hade den söndagens "vakt", kungjorde att vi hade glömt Moses!

Vi fick förklaringen; Moses var benämningen på den hårt rullade "svampen" av ylle som användes när sömmarna skulle pressas. Ca 10 cm breda remsor av spill från ylletyger, klipptes/fransades upp några cm i ena långsidan. Sedan rullade man hårt tyget och slutligen lindade man rullen (lindebarnet Moses i vassen) med stark tråd. Den fransiga delen doppades i vatten som "duttades" på sömmen.

Årets kultursten till Arvid Kjellbergs minne

Råå Biblioteks vänner delade i år ut sin tionde Kultursten. Årets sten tillägnades Arvid Kjellberg, komminister på Råå och en av Råå museums initiativtagare och grundare.

Arvid Kjellberg är fortfarande ihågkommen av minnesgoda Rååbor, och Curt Persson, själv namngiven på en kultursten, berättade om den gode prästens stora engagemang för vårt samhälle och inte minst för ungdomen på Råå under sin tid här.

Grattis Elsa 95 år!

I augusti 1912 föddes en flicka på Pålsgatan 2 – dagens Matrosgatan 4 – på Råå. Isamma hus hade också hennes far Ivar och hennes farfar Magnus kommit till världen. Hennes farfars far hade ursprungligen låtit bygga huset på den tomt som hennes farfars farfar en gång köpt.

Trots att Elsa flyttade från Matrosgatan 4 till Långgatan 12 redan vid sju års ålder kan hon tydligt se för sig delar av inredningen, bland annat den stora vita väggborden kantad med grönt tyg och sydd i plattsöm med grönt: ”Du föddes icke för att dö men för att vitare än snö få bäras undan stormas brus på örnavingar.”

Släktkvarteret

Flickan Elsa Johansson – sedermera Elsa Olsson – tillbringade sina första 20 år på Råå och har massor att berätta från sin uppväxt i det som hon kallar släktkvarteret. Invånarna i Långgatan 10, Långgatan 12, Matrosgatan 4, Matrosgatan 6, Matrosgatan 8, Matrosgatan 10, Matrosgatan 12-14 och Rååvägen 25 var alla från 1800-talets mitt – när de ’nya’ husen började växa upp – och långt in på 1900-talet på något sätt släkt med varandra. Elsa kände sig hemma överallt och sprang i sin barndom in och ut i husen när och hur hon ville. Hon kan berätta om barnens lekar: pjätt. Bro bro bränne, jonglerande med bollar, spela kule, lekar som ungdomar också idag ägnar sig åt om de för en stund lägger dataspelen åt

sidan. Hon berättar om bjudningar i släktkvarteret, sammankomsterna och auktionerna på Betel, sjukdomar och epidemier i fiskeläget. Elsa drabbades av spanska sjukan och har en klar minnesbild av hur Norskan satt vid hennes säng. Det var 1919, ett par år innan Norskan dog.

Minnena av skolgången och lärarna på Råå södra skola är också många.

Armar upp, armar ner

Elsa kommer ihåg när skolan ännu inte hade någon gymnastiksal. Barnen fick ligga på knä uppe på bänklacken och göra ’armar upp, armar ner.’ Elsa hatade det. Hon hade balanssvårigheter och en dag damp hon rakt ner i armarna på den fruktade lärarinnan Karna.

Se ´n gick hon inte till skolan på ett helt r. Dessutom fick hon lsforbud av läkaren. Inget annat än leka med dockor skulle hon få göra. Men det accepterade inte Elsa, som for till morfar som hade många böcker. Så småningom fick fröken Wetterstrand hand om hennes klass, och skolan blev intressant och rolig igen. Fröken Wetterstrand körde till Rbornas häpnad motorcykel till skolan, och till Elsas stora glädje inrättade hon ett litet bibliotek i klassrummet. Lsning var ett måste för Elsa.

Jularna

Elsa har upplevt jularna på R före jultomtens tid. Presenthgarna var inte så stora som idag, men man förstår att ursprunget till ordet julklapp nr Elsa berättar: ”En lätt bultning – en klapp – hördes på dörren, och in genom öppningen kom ett paket flygande. Det kunde vara en dockklnning sydd i hemlighet av moreller ett leksakshus snickrat av far och målat i granna färger.”

Julgran fanns alltid i Elsas hem, prydd med stearinljus och pynt i form av små sockertoppar invirade i stanniolpapper. Farfar rörde i julgröten i timmar, farmor

kokte torsken, och barnen malde senapen med kanonkula i den stora sklen. Julevangeliets lstes, och så småningom började den glada dansen kring granen.

Religionen

Elsa kan knappast erinra sig att Rborna någonsin gick till Raus kyrka. Det var långt. Dessutom var det fr de flesta Rbor frifrsamlingarna som gällde i början av 1900-talet. Det var deras andliga hem, säger Elsa. Där fanns glädjen i samvaron. Men när åttonde och sista versen av ’Lilla svarta Sara ett fattigt negerbarn jag r’ hade klingat ut grt Elsa och hennes systrar hejdlöst över negerflickans sorgliga de.

Och mycket var synd. Danserna på R Hotell var det överhuvudtaget inte tal om. ’Sl katten ur tunnan’ kunde de syndiga ägna sig åt. De frireligiösa barnen kunde bra titta på. Och Elsa erinrar sig Lngfredagarna när man överhuvudtaget inte fick göra någonting.

Elsas dagbok

Elsa har alltid skrivit dagbok. Jag tror, ”säger Elsa, ”att lusten att skriva började redan

’Från ett ”Dockhem” gjort från urklipp (huvudsakligen från Allers) till den fyraåriga Elsa av den nittonåriga släktingen Greta Chronquist. T.o.m. släktens vykort från Amerika har blivit oljemålningar på väggen.

Elsa med mor och systrarna Maj och Anna-Lisa i barndoms hemmet på Långgatan 12 alldeles i början av 1920-talet. Privat foto.

då lärarinnan i folkskolan sade att jag skrev bra uppsatser, och jag vann flera pris för dem. Och när man blir gammal och ensam och glömskan smyger sig på mer och mer är det roligt att ha dem som stöd för minnet. Min första lilla dagbok när jag var 12 år är mycket barnslig, så är också anteckningarna från tonåren – hur kunde jag vara så barnslig!” utbrister hon.

Ett enda litet förtjusande minne måste vi få berätta från en bjudning på Råå som Elsa var med på 1926:

”28 juni 1926. Först (kl 5) fick vi kaffe + 7 sorters kakor. Sen supé – smörgåsbord – en sorts pudding med hårdkokta ägg, ärtor och andra grönsaker, sen en annan sorts rätt som smakade ättika sen köttpudding och potatis. Kl 9 kaffe med två sorters småbröd.” Och så slutar den då 14-åriga Elsa: ”Fru Nilsson är väldigt tjock, alldeles förskräckligt.”

TV fanns ju inte när Elsa var liten. Inte heller telefon eller radio hade hon tillgång till i barndomshemmet. Man träffade varandra i hemmet på kvällarna, språkades vid på gatorna eller vid ’sjön’. Barnen fick inte prata så mycket när de vuxna samtalade men lyssna kunde de. Och Elsa älskade att lyssna på allt från högläsning av Bibeln till historier om Gustav Vasas äventyr. Men allra intressantast var den äldre generationens berättelser om riktigt gamla tider på Råå. Inget under att hon blev intresserad av släktforskning.

Ziebolt, Klerck, Stare

Många år av sitt liv har Elsa efter sin yrkesverksamma tid som sjuksköterska och senare – efter universitetsstudier i vuxen ålder – som vårdlärare ägnat åt att utforska och dokumentera Rååsläkter. Släkterna Ziebolt, Klerck, Stare, Kruse, Davidsson, Göransson och Ingelsson kan Elsa på sina fem fingrar.

Hur kan det komma sig att häradskrivare

Klercks dotter från Kvidinge gifte sig med fiskarepojken från Råå, på vilka vägar kom den ursprungligen skotska slakten Ziebolt till vårt fiskeläge? Vart tog David Ziebolt ättlingar vägen? Hur många av dem finns kvar på Råå? Och hur hängde det egentligen ihop med alla årtal som inte stämde överens sinsemellan vad gällde Katarina Stare? Elsa fick en aha-upplevelse och löste problemet som Riddarhuset brottats med i flera år.

Många pärmar på Råå Museum vittnar om Elsas idoga arbete. Till vilken glädje måste det inte bli för kommande generationer! Som kanske är släkt i ’25e knapphålet’ som Elsas fäder brukade säga.

95-årsdagen

Den 22 augusti i år – på Elsas 95-års dag – inbjöd Råå Biblioteks Vänner Rååborna till en liten sammankomst. Födelsedagstårtan avåts tyvärr utan Elsa som låg hemma i sin säng i Södertälje. Dock deltog en av Elsas gamla klasskamrater – likaledes 95-åriga vännen Olly Andersson i firandet.

En stor del av Elsas material lånades in från museet, och hennes systerson Håkan Classon kom till Råå och berättade fängslande om Elsa och hennes forskning. Curt Persson avslutade kvällen med att poängtera vilket storverk Elsa har gjort i det tysta.

Elsa är i sitt hem i Södertälje inte enbart omgiven av minnen från förfäderna och barndomen på Råå. Den nya tekniken har Elsa också tagit till sig. Vid sidan om släktalbumen och farmors fars – Långe-Sven på Råå – pipskåp står datorn som varit Elsa till ovärderlig hjälp i släktforskningen.

Tack Elsa för att Du har tagit reda på och låtit oss ta del av så mycket om våra förfäder. Och Dina minnen från barndomens Råå – som jag har fått läsa – skulle kunna fylla en hel museitidning, ja, till och med en hel bok.

Åsa Rausing-Roos

Så kunde det låta!

Nisses lärorika lexikon, del 4

Nils Pålssons outhärliga lexikon ”tolkar” gamla ord som främst användes under tidigt 1900-tal men som fortfarande hörs då och då i äldre Rååbors samtal. En del av orden har sina rötter i danska och skånska, medan en del är mera lokala. Hör gärna av dig till museet om du stöter på ord du inte förstår, eller har kunskap om ord som vi inte tagit upp.

Bödanärdingar

Laga garn. Och ”garn” betyder då nät.

En helbröde

Många.

Forveden

Nyfiken.

Fjöre

Tokstollen, lite roligt galen.

Glojärn

Glasögon.

Gotter

Karameller, godis

Halannensia

En och en halv sida

Lejet

Söder om Kaptensgatan.

Nedre Lejet

Söder om Salthon, Varvsgatan.

Macker

Sällskap, delägare.

Madäska

Liten låda för mat.

Möged

Smutsig.

Mögtocke

Smutsig karl

Pågaspoling

Ung pojke

Stenor

Stensättning med ohuggen sten, gatubeläggning på Nedre lägen, men också kring många husgrunder.

Sydost och speje

Vind vid svenska kusten, men helt stilla mittsunds.

Tösavina

Ung flicka

Utäring

En icke-rååbo, inflyttad ”utifrån”.

Vallännen

Vallens ursprungliga avslutning, nuvarande Råå Wärdshus sydsida.

Vingaböden

Ont i hela kroppen efter hårt arbete.

Värnen

Råå norr om Kaptensgatan.

Kvinnominnen

Apropå äldre Rååbors ordval kan vi läsa om några av de kvinnor som levde på Råå under tidigt 1900-tal i den utmärkta dokumentationen *Kvinna på Råå*. Den då aktiva kvinnogruppen på museet sammanställde olika intervjuer 1989.

Rut Liedgren från Nordiska Museet gjorde ett antal intervjuer 1944. Hon har bland andra mött Augusta Olsson och här förstår vi att kulturkrockar uppstår inte bara mellan personer uppväxta i olika delar av världen, olika delar av Råå räckte.

Så här berättade Augusta: ” ja va från **Värnen** – eller Råå norra – å nog va de så, att va man från Värnen, så tyckte di allt nere på Råå, att man inte riktigt dög. Inte såg di gärna, att en pojke från Råå gifte sig med en flicka från Värnen. Nä, de fick vi nog märka John å ja. Ja va utå fiskarfamilj, å han va

också å fiskarfamilj, så de... Men de va i all fall, tyckte di, han va från Råå- å ja va fiskarjanta från Värnen.”

”nere på Råå” är den del som kallas **Lejet**, ellertill och med **Nedre Lejet**, då menar man söder om Salthon, dagens Varvsgatan, enligt ”Nisses lexikon”.

Det var inte lätt att komma ”utifrån”, att vara ”utböling” eller ”**utäring**”. Thora Olsson var den enda av de 15 kvinnor, vilka intervjuades av Rut Liedgren 1944, som inte var född på Råå utan i Helsingborg, och hon beskrev sina upplevelser så här:

”Kunne man inte ’**böda närdingar**’, då va man inte mycke värd här på Råå. Så de var inte lätt å komma som stabbo å bli gift me en fiskare. Å kunde man inte ’kroga’, då ’ble de hams – de ble hamsit”.

Olle Rundqvist går över sina närdingar på "malen". Foto ur museets arkiv.

Jöns Andersson från Raus

Murarlärling, byggmästare, stordonator

Han föddes knappast med silversked i munnen, men med murarslev i ränslan lämnade han i tjuogoårsåldern sin hembygd. Vid sin död, mer än femtio år senare, var han en av Stockholms mest förmögna män. Murarlärlingen Jöns från Raus blev storbyggmästaren Johan i huvudstaden och hans bouppteckning vittnar om såväl silverskedar som fastigheter och andra dyrbarheter. Han blev rik. Våldigt rik.

Jöns Andersson föddes i Raus 7 juli 1823. I Raus kyrkoarkiv från åren 1755–1827 finns noga angivet hans föräldrar, skomakaren Anders Jönsson och Elna Jönsson, 29 år. Här finns uppgifter om inte mindre än fyra faddrar, två män och två kvinnor och att den som bar fram honom vid dopet hette Karna Pehr Nils från Lüdestad.

Familjen Jönssons bostad lär ha legat ungefär där Raus gamla prästgård byggdes. I den bouppteckning som gjordes 1897 efter Johan (Jöns) Anderssons död, framgår det att sju barn fötts inom familjen Jönsson varav två dött i späda ålder och att två syskon, Johanna och Erasmus, dött barnlösa. Brodern Nils Jönsson och systemen Elna Jönsson, gift med timmermannen Åke Andersson, bör ha levt efter 1897. Kanske finns deras efterlevande barnbarns barn kvar i våra trakter! Är det någon som vet?

Om Johan Andersson och hans efterlevande finns en hel del noterat, men det skulle vara intressant att få veta mera om den unge Jöns som lämnade Raus något år in på 1840-talet. Varför Stockholm? Släkt? Vänner? Ryktet om en växande stad som behövde ny bebyggelse? Nu blir det främst bilden av en extremt framgångsrik man som dokumenterat sig med officiella byggnader, förtroendeuppdrag och generösa donationer.

Klassresenärer

Vi talar idag gärna om klassresor, och tänker på duktiga och lyckosamma personer som från ganska enkla ursprung arbetat sig framåt och uppåt i sina yrkeskarriärer. Vår museitidning har genom åren skrivit om åtskilliga unga fiskarpojkar, som blivit djärva sjömän och välbeställda skeppare och sjökaptener. Om unga pojkar och flickor

som etablerat sig som skickliga hantverkare och duktiga handelsmän och –kvinnor, och Åsa Rausing Roos skrev nyligen om Maja Sjöströms spännande livsresa från Råå till Rom, och om hennes framgång som uppmärksam textilkonstnär.

Jöns Andersson, skomakaresonen från Raus, gjorde en klassresa som måste vara en av de mest hisnande i vår bygds historia.

1848 skrevs Johan Andersson in som elev vid Konstakademiens byggnadsskola i Stockholm. Då, i mitten av 1800-talet, var inte arkitekt- och byggmästareyrket så åtskilda som senare. De två yrkesgrupperna utbildades på samma skola, Konstakademien. I Stockholms Byggnadsförenings jubileumsskrift från 1948 kan man bland annat läsa:

”Sommarhalvåret arbetade eleverna på byggen för att lära muryrket och på vintern var det teoretiska studier. Några större krav på bokliga kunskaper för att vinna inträde vid Akademien ställdes inte.”

Ska vi gissa att denna utbildning passade vår murarlärling från Raus alldeles utmärkt. Han hade hantverkskunskaper med sig i bagaget och som lärling kunde han börja arbeta på byggen så snart han kom till Stockholm. Hans första år där vet vi lite om, det får bli mer eller mindre kvalificerade spekulationer.

Obligatorisk skolplikt fick vi i Sverige 1842 så hans skolgång kan ha varit ganska sporadisk men säkert inte obefintlig. Husförhör hölls i församlingen och vi kan anta

Johan Andersson var byggmästare för Konradsgården, som var ett av Stockholms första moderna mentalsjukhus. Det uppfördes 1855-1871. Foto Wikipedia.

att han var både skiv- och läskunnig. Även om Konstakademien inte krävde större bokliga kunskaper så var det trots allt en både teoretisk och praktisk utbildning som han sökte sig till. Han var elev på Akademien till 1854, mellan åren 1851 och 1854 gick han ”den högre byggnadsskolan”. 1852 fick han sitt Murarmästarebrev och samma år skrevs han som byggmästare, men fortsatte alltså sin utbildning ytterligare ett par år.

Värt att notera är att inte förrän några år in på 1860-talet avskaffades de sista resterna av mästartvänet. Det gamla skråväsendet hade börjat luckas upp ett par årtionden tidigare, men fram till dess gällde att handel och hantverk hörde städerna till och att endast de med mästartbrev och burskap hade rätt att yrkesmässigt utöva hantverk utan att vara underställd en mästare. Hantverk på landsbygden tolererades endast i form av ”hemslöjd”.

1850-talets Stockholm

Vår vackra huvudstad var varken speciellt stor eller vacker när vår unge murarlärling kom till Stockholm för att utbilda sig till murarmästare. Snarare en ganska sunkig stad med urusla bostäder för så kallat vanligt folk, och inte ens de få mera påkostade husen hade särskilt hög standard. De sanitära förhållandena var miserabla.

Befolkningsökningen hade varit svag fram till mitten av århundradet men då, när industrialismen redan växt sig stark i många europeiska länder, började flera verksamheter etableras i Stockholm. Inflyttningen tog fart och en blandning av offentliga institutioner och bostäder, ofta hafsiga spekulationsbyggen, uppfördes i snabb takt.

Johan Andersson var på rätt plats i rätt tid, vågar vi påstå. Det första stora bygge där han står angiven som byggmästare var *Allmänna Försörjningsinrättningen*, Fle-

minggatan 26. Det bygget påbörjades 1855, året efter han lämnat Akademien. Samma år fick han uppdraget att bygga *Stockholms Hospital, Konradsberg*, en slottsliknade skapelse, ritat av den jämnårige arkitekten Albert Törnqvist. I boken *Guide till Stockholms arkitektur* presenteras det storslagna mentalsjukhuset. 1856 anlätades han som byggmästare för ytterligare en officiell institution, *Allmänna Barnbördshuset* på Hantverkaregatan, vilket stod färdigt tre år senare.

Samarbetet med arkitekten Albert Törnqvist hade tydligen varit framgångsrikt, för 1859 fick Johan Andersson uppdraget att bygga *Vetenskapsakademien*, ritat av Törnqvist, och 1860 påbörjades bygget av *Tekniska Högskolan* på Drottninggatan. Som arkitekt till Högskolan hade den tidens absolut mest framstående, Fredrik Wilhelm Scholander, anlåtats.

Pengar och inflytande

Om 1850-talet var decenniet då utbildning och etablering stod i fokus för Johan Andersson så kan man säga att 60-talet var årtiondet när han började skörda både pengar och ära för sitt arbete. De stora byggnadsuppdragen gjorde att han uppmärksammades av stadens makthavare. Inkomsterna växte, men de kom nog inte främst från de ovannämnda statusbyggena utan från hans framsynta och framgångsrika tomtspekulationer, hans materialgårdar och uppförandet av enklare bostäder för den växande stockholmsbefolkningen. Av hans bouppteckning framgår att han står som ägare till åtskilliga hyresfastigheter.

Framför allt under 1800-talets andra hälft, när efterfrågan på bostäder för den växande arbetarklassen var långt större än utbudet, kunde Johan Andersson, och flera byggherrar med honom, tjäna enorma pengar. Han var långt ifrån ensam om att bygga i egen regi. Trävirke, sten och annat bygg-

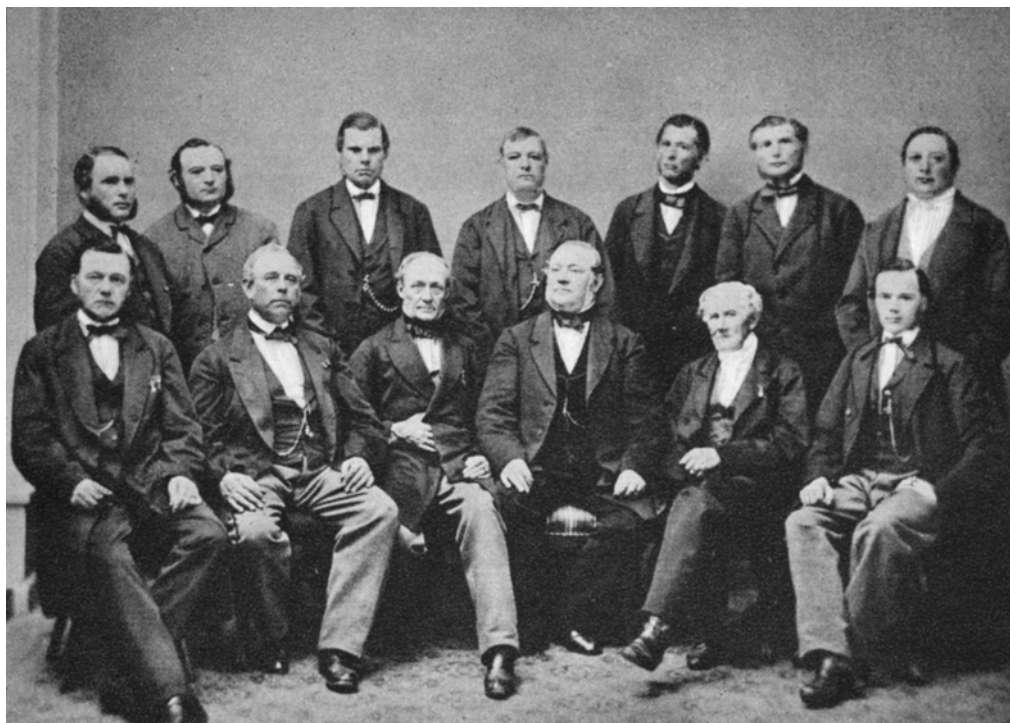
nadsmaterial köptes från landsbygden för att få fördelaktiga priser, men det krävde organisation och kapital för att kunna lagerhålla till rätt byggnadsuppdrag dök upp. Det var då Johan Anderssons omtalade materialgårdar, vilka också står upptagna i hans bouppteckning, kom till.

Med pengar och status kom de offentliga uppdragen. Och så småningom även en ung och välbeställd hustru.

1863 blir Johan Andersson invald i Stockholms Stadsfullmäktige. Där satt han till sin död 1897. Han var också under ett antal år medlem av sundhetsnämnden och drätsel-nämndens 1:a avdelning. Två gånger blev han kungligt medaljerad för sina insatser. 1965 tillsattes en ny styrelse för Stockholms Hantverksförening, bildad 1846, och i den styrelsen återfinns också Johan An-

dersson. Styrelsens ordförande var spegelfabrikören och riksdagsmannen Conrad Theodor Svanberg, som skulle spela en speciell roll i vår hjältes liv. Styrelsen förevigades på en stilig gruppbild och i jubileumsboken för Stockholms Hantverksförening från 1946 kan vi läsa:

...”mannen med de distingerade dragen längst till vänster i den bakre raden, byggmästaren Johan Andersson, som senare skulle bli Svanbergs måg. Han var sin tids mest framgångsrike byggmästare – skapare av bl a Stora Sällskapets hus vid Arsenalgatan och den omstridda stenkolossen på Strömsborg – och lyckades både härigenom och tack vare omfattande tomt- och fastighetsspekulationer skapa sig en mycket betydande förmögenhet.”

Styrelsen i Stockholms Stads Hantverksförening 1865. Johan längst upp till vänster. Foto ur "Hundra år i hantverkets tjänst", 1947.

Strömsborg, som ligger på en liten holme mitt i Norrström i Stockholm, byggdes av Johan Andersson under åren 1895-97. Foto Wikipedia.

Ett gott gifte

Johan Andersson hade dröjt med att gifta sig och bilda familj. Men i det övre borgerskapets värld, och den räknade han sig självklart till, var det mera regel än undantag att mannen gifte sig först när han bevisat att han kunde försörja en familj. Åtminstone om han vill ha en ung hustru med god bakgrund. Så vi kan slå fast att Johan Andersson den 17 maj 1867 välkomnade nyblivna makan Charlotta Theresia, född Svanberg till sitt hus och hem på Bryggaregatan 15. Och när väl den väsentliga delen var avklarad gick det snabbt, i januari följande år föddes sonen Knut Anders.

Theresia Andersson var uppvuxen i ett hem som omtalas som ... ”dyrbart inrett, ett av de mest representativa i dåtidens

storborgerliga kretsar.” Theodor Svanberg beskrivs i en artikel i Stockholms Hantverksförenings jubileumsbok för att ha en utpräglat sällskaplig läggning och vara musikaliskt begåvad. Det svanbergska hemmet var känt för att ha varit öppet för ett livligt socialt umgänge. Johan Andersson mötte här säkert en värld långt från hans barndoms skomakarehem i Raus. Han hade med vilja och arbetsamhet byggt upp en betydande förmögenhet under sina cirka tjugo år i Stockholm, han var en respekterad man och nu fick ”prinsessan” som kronan på verket. Det svanbergska hemmet måste ha varit ytterligare en värdefull plattform för den ambitiösa Johan. Vi får väl hoppas att de båda levde ett gott liv, att inte bara pengar och förnuft förenade dem.

Donationer till hembygden

Det förpliktade att tillhöra Stockholms of-fentliga liv och åtskilliga större och mindre donationer finns noterade i paret Anders-sons namn. Konstakademien fick stora summor av sin tidigare elev och Nordiska Museet finns bland mottagarna av generösa gåvor. Det är möjligt att Johan Anderson ville få uppdraget att bygga det planerade museet och att han och hustrun därför visade sitt engagemang, men det blev byggmästare Håkan Larsson som fick ansvaret för det "nationella monumentet".

Helsingborgs stad fick mottaga en do-nation till ett av Rådhusets fönster. De fantastiska glasmålningarna utfördes i Stockholm efter "kartonger" utförda av professor Cederström. Johan Andersson skänkte det fönster som beskrivs såhär, "...Midtfönstret tän-kes visa händelsen, då Carl XI låter ned-rifva Helsingborgs befästningar år 1680."

Året efter Johan Anderssons död 1897 donerade hustrun Therese Andersson och sonen Knut pengar i Johan Anderssons namn till hans hemförsamling och enligt Donations-boken för Helsing-borg utfärdades gå-vobrevet 8 oktober 1898.

"Till minne av fram-lidne byggmästaren Johan Andersson hafva vi, hans efter-lemnade änka och son, velat till Raus

församling lemna en gåfva af femtiotusen (50 000) kronor att såsom särskild fond under benämningen 'byggmästare Johan Anderssons fond', av kommunen omhän-derhafvas och förvaltas..."

Fonden skulle användas till , "en högre fortsättningskurs vid folkskola, en fond för gamla och orkeslösa i Raus och en fond för diakonissa i Raus."

Femtiotusen var för drygt hundra år sedan en respektingivande summa. Att hemför-samlingen fick denna donation torde visa att Johan Andersson och hans familj fort-satt att hålla kontakt med Raus och familjen där. Inför sitt giftemål 1867 hade Johan Andersson upprättat ett testamente där givetvis blivande hustru och de förvänta-de barnens andelar angavs men där också

Ett av det nybyggda Rådhusets fönster i Helsingborg donerades av Johan Andersson.

hans släktingar skulle tillgodose. Vid tiden för hans bouppteckning fanns troligen endast två av syskonen i livet.

Superdonationen till Karolinska Institutet

Therese Andersson avled i maj 1922, tjugofem år efter sin makes död. Sonen Knut var parets enda barn och nu ärvde han även moderns stora förmögenhet. Den skulle bli en av de absolut största och mest överraskande donationer som tillfallit den medicinska forskningen i Sverige.

En historik från Svenska Sällskapet för Medicinsk Forskning är förstuds stordonationen utförligt beskriven. Vi klipper ut några spännande rader.

”1922 inträffade en händelse som höll på att få oanade konsekvenser för Sällskapet. Då infann sig en man i 50-årsåldern hos rektorn för Karolinska Institutet och bad om ett samtal. Rektorn var just på väg ut och bad herr Andersson, som besökaren hette, återkomma följande dag. Men herr Andersson insisterade, det gällde en donation till institutet och han måste få diskutera vissa detaljer. Rektorn gav med sig och fick några minuter senare sitt livs chock; herr Andersson ville donera fem miljoner kronor till Karolinska Institutet till minne av sina föräldrar!”

5 000 000 var en svindlande summa. I dagens penningvärde skulle det motsvara cirka en kvarts miljard. Knut Andersson skänkte bort hela det arv han fått efter modern, som väl förvaltat sin del av arvet efter maken. Sonen hade redan genom sitt farsarv blivit omätligt rik och pengarna efter modern placerades i sin helhet i ”Stiftelsen Thérèse och Johan Anderssons minne”. Fondens syfte var enligt donatorn *”lidandets lindrande, botande och förekommande genom såväl vetenskaplig forskning som praktiska åtgärder”*.

I donationen ingick fastigheter, aktier och

kapital och årligen kan stora summor delas ut till forskning och forskare.

Visst är det hisnande!

Son & sondotter Musiker & konstnär

Knut Andersson var paret Anderssons enda barn. Han blev fil. lic., en framstående pianist och musikpedagog och var tidvis verksam vid konservatoriet i Strassburg. Han var även lärare åt den musikaliska men blinde lantgreven av Hessen. Hans mor var ju dotter till den musikaliske och musikälskande Theodor Svanberg så det är väl troligt att musikintresset även hölls högt i Johan och Therese Anderssons hem. Farsarvet gjorde Knut ekonomiskt oberoende men han var aktivt utövande musiker.

Knut Andersson gifte sig med gymnastikdirektören Signe Cederblom och fick tre barn, en son och två döttrar.

Familjen bosatte sig i Djursholm i den välkända villa Björkeberga. Dottern, Greta Knutsson, blev en välkänd och erkänd konstnär i Paris under 1920-30-talen. Efter skolgång i Djursholm började hon sin utbildning först hos Carl Wilhelmson sedan på Konsthögskolan.

Hon kom till Paris i början 1920-talet och ingick i den stora svenska konstnärgruppen där med bland andra Nils och Tora Dardel. Tillsammans med andra konstnärer bildade hon 1924 ”Opimisterna” som ställde ut i London, Stockholm och Paris.

I boken *Svenska konstnärer i Paris* av Thomas Millroth och Pelle Stackman, beskrivs Greta Knutsson i översvallande ordalag. Hon var mycket vacker, hon var rik, hon hade gedigna kunskaper i konst, musik, litteratur och hon talade flera språk. Hennes intellekt var gnistrande, för att citera författaren.

1925 gifte hon sig med Tristan Tzara, rumänsk-fransk surrealistisk författare och poet, men drygt tio år senare upplöses

äktenskapet och hon flyttar med sonen Christophe till Aix-en-Provence. Hon blev nära vän med poeten René Char och engagerade sig tillsammans med honom i motståndsrörelsen, bland annat förfalskade hon pass till flyende judar.

Greta Knutsson dog 1983, 85 år gammal och var aktiv som konstnär och författare till sin död. Hennes målningar dyker upp då och då på de stora auktionshusen i Sverige, Bukowskis och Stockholms Auktionsverk. I *Svenskt Konstnärslexikon* presenteras hon och hennes konst utförligt, hon uppmärksammas i *Kikis Paris* och flera andra böcker som beskriver konstvärlden i Paris under 1900-talets första hälft, främst 1920- och 30-talen.

Det är fantasieggande att tänka på hur Jöns Andersson, murarlärlingen, kunde skapa en enorm förmögenhet i Stockholm under drygt femtio år, och att hans arv till son, hustru och barnbarn fortfarande sätter spår inom olika områden. Sonens mångmiljondonation till medicinsk forskning är förstås det mest remarkabla.

I Stockholm finns många av de hus han byggde som byggmästare att beskåda; Stora Sällskapets hus på Arsenalsgatan och Strömsborg bland andra. Och i Paris kunde hans pengar finansiera sondotterns kända hus på Avenue Junot. Den beryktade Wienarkitekten Adolf Loos ritade det 1926, året efter Gretas äktenskap med Tri-

Greta Knutsson-Tzara, Johan Anderssons sondotter, på taket av sitt omtalade hus på Avenue Junot. Bild från "Svenska konstnärer i Paris".

stan. Plaketten på väggen anger att huset byggdes för Tristan Tzara, men det var farfar Anderssons pengar som kom till god användning.

Till sist

Tack till Bo Andersson, en av museets trogna och generösa supportrar och medlemmar. Han förde tidigt i våras fram förslaget att uppmärksamma Johan Andersson. Nej, de är inte släkt, men lite besläktade kanske...

Tack för allt material du ställt till redaktionens förfogande.

Stina Norling

Affärerna på Rååvägen

Brokade du köpa godis hos Kaffe-Matilda? Kom konfirmationspsalmboken från Wennerstedts eller Björks, och hur var det med den bruna papperstruten med nubb; Lundgrens eller Råå Järn & Maskin?

Alla som växte upp på Råå från tidigaste 1930-tal till sent 40-tal, ja, till och med några år in på 50-talet minns ett affärsutbud som våra barn och barnbarn och alla nyinflyttade Rååbor inte kan drömma om. Här fanns allt! Och i flera upplagor.

***Nils Pålsson* har noterat alla affärer han kommer ihåg längs Rååvägen, och vi har frågat äldre Rååbor, på båda sidor disken, om lite affärsminnen.**

Minns du annorlunda eller flera affärer? Berätta gärna för oss på Råå museum.

1. Lundstens Skoaffär
2. Svenssons Glasmästeri
3. Råå Frukt & Konfektyr
4. Petterssons Plåtslageri
5. Frälsningsarmén
6. Erik Olssons Tobaksaffär
7. Sjöstrands Cykelaffär
8. Kristina på Värnen
9. Skandinaviska banken
10. August Anderssons Färghandel
11. Ester Petterssons Triksåffär
12. Israelssons Möbelaaffär
13. Matildas Café
14. Råå Handelsförening
15. Möllers Kött- & Charkuteriaffär
16. Fotoateljé, Nanna Nilsson, Linderoth
17. Carola Nyström, Sjukgymnast
18. Lundqvists Smedja och Rörledningsfirma
19. Tvålhuset Resia
20. Bageriföreningen Ettan
21. Råå Foto
22. Special Kaffeaffären (Kaffe-Matilda)
23. Thara Lundgrens Järnaaffär
24. Bengtssons Åkeri
25. Bergkvists Broderi- & Sybehörsaffär
26. Sjögrens Frisersalong
27. Malms Skomakeri
28. Råå Autoverkstad
29. Brinks Conditori
30. Dybergs Speceriaffär

31. Nilssons Plåtslageri
 32. Bengta i Källaren
 33. Erik Månssons Bleck- & Plåtslageri
 34. Ankarets Möteslokal
40. Mejeriet
 41. Mjölkkaffären
 42. Svenssons Bil
 43. Gyllanders Färg- & Materialaffär
 44. Apoteket Svanen
 45. Willes Toffelmakeri
 46. Fritz Nilssons Skomakeri
 47. Cedergrens Tobaksaffär
 48. Helmer Olssons Bil
 49. Johannsons Uraffär
 50. Björks Boktryckeri, Missionsbokhandel
 51. Widhes Livsmedelsaffär
 52. Kocks Blomsterhandel
 53. Raus Sparbank
 54. Göte Svenssons Materialaffär
 55. Råå Järnaffär
 56. Posten
 57. Kropp & Knutsson Fiskaffär och Rökeri
 58. Andersons Herrekipering
 59. Edsbergs Elektriska
 60. Silvås Frukt & Grönt
 61. Råå Elektriska
 62. Siverssöns Rörledningsfirma
 63. Dagny Olsson Väsk- & Handskaffär
 64. Wennerstedts Bokhandel
 65. Anitas Manufaktur
 66. Valborg Olssons Hattaffär
 67. Berta Hellbergs Manufaktur
 68. Arnold Månssons Tobaksaffär
 69. Bageriet trean Brödaaffär
 70. Mjölkkaffären
 71. Wittzells Bageri
 72. Johannsons Blomsteraffär
 73. Stinas och Kalles Frisersalong
 74. Orient
 75. Paul Christianssons Fiskaffär
 76. Benkes cykelaffär
 77. Latunas Blomsteraffär
 78. Timmerhandlargården

		Kaptensgatan
40		
41		1
42		2
43		
44		3 4
		Missionsgatan
45		5
46		6
47		
48		7
		8
49		9
50		10
51		
52		
53		
54		11
		Lybecksgatan
55		12
56		13
57		
58	Rååvägen	14
59		15
60		16
61		17
62		
63		
64		
65		Styrmansgatan
66		18
67		19
68	20	
69	21	
70	22	
71		
72	Coyetsgatan	
73	24 23	
74	25	
75		
76	Mellangatan	
77	26 27	
		28
	Kapellgatan	
		29
		30
		31
		Mårtensgatan
78		32 34
		33

Affärsutbudet på Råå var otroligt under de decennier vi talar om. Stor- och vecko-handling, de begreppen fanns inte i sinnevärden. Färsksvaror gällde på matfronten, brödet skulle vara färsk, kött, grönsaker och mjölk likaså. Kvinnor var nästan undantagslöst de som köpte mat- och andra vardagsvaror och de var sällan bilburna på 1930-40-talen. De handlade på hemmaplan.

Visst tog man spårvagnen till stan för att handla på Sundstorget och i Saluhallen någon lördagen, och en kopp kaffe på Fahlmans eller Kafferepet ingick ofta i stadsresan. En del klädinköp gjordes i stan, men utbudet på Råå fyllde de flestas behov. Mera herrvänliga affärer; färghandlare, järnaffärer, tobaks-, och cykelaffär, två ”elektriska” affärer, en herrekipering och en skraddare, allt fanns att tillgå, ofta i flertal.

Många som idag tillhör Råås lite äldre befolkning var alldeles nyss barn och unga och handlade i de affärer Nils Pålsson markerat på gatuplanen. Vi blir påmind om de många profilerna i Råås köpmannahistoria.

När vi på museet först tittade på listan med affärer så så många – vem var det, det minns jag inte, men efter lite kringprat satt minnena på plats. Och inte minst hamnade många affärsidkare och deras biträden i fokus; Svea Arvidsson i mjölkaffären som hade mjölkkanorna i vattenbassäng, Arnold Månsson, den rakryggade tobakshandlaren, den barska Dagny Olsson som sålde handskar och väskor, den snälla fru Johansson i grönsaksaffären och så givetvis ”Sigrid på banken.... Så många personligheter vi plötsligt minns!

Lika entusiastiska som vi är idag, när vi sitter och talar om Rååvägens sjudande aktiviteter under 1930- och 40-talen var vi nog inte då vi skickades ”till byn och handla”. Nummerlappar existerade inte och barn sågs inte i vissa affärer, när man stod med sin lista och väntade. I andra affärer kunde man däremot få gå före tanterna. Där var

informationsutbytet ofta intensivt. ”Hänt på Råå” var ett populärt ämne medan man köade, och lite skvaller har väl alltid höjt livskvaliteten. Mjölken och prinskorvarna tog inte slut, men att gå miste om någon liten skandal i vardande ville man inte riskera. Och med uttrycket – ”små krukor har också öron” sänktes samtalstonen tills eventuella barn stängt dörren.

Vi väljer bland mångfalden

Vi börjar i söder med Rååvägens västra del och första affären var **Lundstens skoaffär**. Den fanns redan på 1920-talet och på 40-talet var det den vänliga fru Jeppsson som plockade fram kartongerna när skolavslutningens sommarskor skulle inhandlas. Hon hade förståelse för att små flickor önskade röda sandaler, vilket praktiskt tänkande mödrar inte alltid hade.

Råå Frukt & Konfektyraffär, nuvarande Rååvägen 13, startade sin tjugoåriga verksamhet 1925. Då köpte bogserbåtsbefälhavaren Emil Nilsson och hans hustru Betty detta gedigna hus, med ursprung från tidigt 1800-tal och ståtligt tegelklätt, tillbyggt och balkongprytt 1903. Bagare Sven Anderssons ägde huset och drev framgångsrikt både bageri och affär. Den påkostade ombyggnaden lär ha varit 50-årspresent till hustrun!

Affären startades delvis för att döttrarna Nilsson, Gullan och Astrid (Christell) skulle ha ett vettigt arbete, berättade Gullan Bergkvist för Bodil Holmqvist, när museets dåvarande aktiva kvinnogrupp intervjuade några av Rååvägens affärskvinnor för cirka tjugo år sedan. Och arbeta fick man, från början hämtade flickorna Nilsson själva sina varor från stan, oftast var det spårvagn som gällde som transportmedel..

Äldre Rååbor har positiva minnen av välfyllda godisstrutar från ”Nilssons”. De söta och glada flickorna Nilsson var populära och deras mamma Betty hade rykte om

Betty Nilsson tittar ut från sin affärsdörr.

sig att vara generös mot godishandlande barn. Affären satsade på lite exklusivare frukt och på fin choklad och konfektyr till julhandeln, för då kom herrarna och handlade. Herrarna Rausing och Råwall var goda kunder, kom Gullan ihåg. Då knusslades det inte med små strutar, hela plåtaskar fyllda med Mazettichoklad inhandlades och paketerades.

1945 såldes affären och senare har här funnits flera olika verksamheter.

Giganterna på nr 35 och 37

Mera "mitt på" Rååvägen fanns två av giganterna; **Råå Handelsförenings filial** och **Möllers Kött- och Charkuteriaffär**. Råå Handelsförening startade som kooperativ 1888, 10 kr kostade en andel och drygt 400 personer anmälde sitt intresse. Huvudaffären låg vid hamnen, i det hus som tidigare var Pehr Görens Kro. Filialen på Rååvägen var modernare men styrdes från huvudaffären, eller rättare sagt av systrar-

na Jönsson. Så sa´ man på byn i alla fall.

Råå Handelsförening var missionsförbundarnas favoritaffär. Det var inte så konstigt, för Pehr Görens Kro fick slå igen i slutet av 1880-talets när väckelserörelsen gjorde sin kraftfulla entré på Läget och när förtjänsterna från fisket inte längre rann ner i struparna i samma omfattning som tidigare. Brännvinet åkte ut och matvarorna kom in.

Många kvinnor och barn var tacksamma mot just Missionsförbundet och upplutningen kring deras verksamhet var stor. Förbundet var medlemsstarkt inte minst bland fiskar- och sjöfolksfamiljer. Dessutom var Handelsföreningen en rejäl affär som även lockade andra Rååbor. Och icke att förglömma – här fanns kryddorna till Judiths kryddsill! Varje höst när den feta god sillen kom och arbetet med inläggningar gick på högvarv i hemmen var det kö till strutarna med Judiths kryddblandning.

Möllers köttaffär glömmet ingen som upplevt den. Det är synd om alla som inte

var med då det begav sig.. Vi kan tala lyriskt om Östermalmshallen och spännande kött-affärer i Frankrike och Italien, men vadå? Möllers vitkaglade affär där djurkropparna hängde på krokar, där Gösta och Åke i vita rockar under ”den gamles”, Henry Möller, överinseende skar, högg och sågade, det var något alldeles extra. Där snälla ”biträden” skivade, malde, vägde och packade in i vitt papper och såg till att Rååbarnen tidigt blev prinskorvsberoende! Vilken lycka.

Man kunde köpa alla delar av ett slaktat djur, från fina filéer till enklare kokekött. Här fanns njure och lever, svansar och halsar, grisatassar och späck, och till jul satt ”fruar från stan” på rad och väntade på det beställda grishuvudet. Fårkött stod inte högt i kurs; gris- och nöt, gärna ungnöt, mörat och fint och så förstås kalv till söndagsstek

och dillkött dominerade. Detta var en tid då man inte uppfunnit oändliga mängder korvcept för att få avsättning för djurdelar som krävde lång arbetstid i köket, men Möller ”himmelagade” korvar frestade.

Husmödrarna, ja, det fanns sådana ännu vid slutet av 40-talet och till och med in på 50-talet, var inte helt lätta kunder, nymalet kött var en självklarhet, så man huggen kotlett så var det hugget som gällde. ”Flickorna” visst vem som skulle ha feta och vem som ville ha magra kotletter och söndagssteken skulle självklart vara hög och välputsad.

Tvålhuset Resia

Vi hade varuhus på Råå! **Resia** startade redan 1926. På fyrtioalet flyttade affären in i ett hus som låg där nuvarande apoteket

Mjölkaffär, Månssons cigarraffär och 3:ans brödaffär.

finns. Resia lockade med enkel lyx och flärd men också med sina ursprungsprodukter, tvål, tvålfvingor, såpa i lösvikt. Den moderna hästskoformade disken där den stiliga Lilly vänligt regerade imponerade stort på oss som var unga och ännu inte fick ta spårvagnen till stan för några shoppingutflykter. Hos Resia fanns allt. Leksaker, små onödiga saker, kammar, hårband, tyger, dukar, porslin, pynt... Lilly Andersson berättar att efter kriget så köpte Resia-varuhuset, det fanns fem i stan och ett på Råå, varor från Kina. Då kom det stora trälådor som skulle brytas upp och så packade man upp ur krollsplinten kaffekoppar, små skålar och mycket annat som snart blev populärt hos kunderna.

Som kund tyckte man att Resia var lite annorlunda, lite fint, lite storstad. Bakom disken var det samma slit som i andra affär. Tunga lyft, varor som skulle packas upp, diskarna skulle vara fina och putsade och under den kalla årstiden började man sin arbetsdag med att elda. Det kunde vara nära nollgradigt en kylig vinterdag och då tog det tid att få värme i lokalerna.

Samma erfarenhet har också de som stod i Handelsföreningen och säkerligen i många andra affärer under de år vi talar om. Det var ont om ”bränne” kol och koks var dyrt och tillgången begränsad. Torv sotade okristligt och ved brann alldeles för fort. Olja fanns det inte under kriget för hushållsbruk, och få hade möjlighet att elda med olja förrän i slutet av 40-talet.

Fröknarna på Coyetsgatan

Den stillsamma **Fröken Pålsson** på hörnet Rååvägen/Coyetsgatan och den aldrig stillastående **Thara Lundgren** ett hus ner i gatan, två profiler så olika som man kan tänka sig. Vi kan inte hoppa över till Östra sidan av vägen utan att minnas de två damerna. Fröken Pålsson var Karamelltanten för många barn, Kaffe-Matilda var de

vuxnas benämning på henne, till hennes lilla affär gick man bland annat för att köpa Zoegakaffe. Hon hade också lite glas och porslin och hos henne köpte man presenter och julklapp inte minst till sina mödrar som ju oftast fick saker till hus och hushåll. Och så hade hon godis i stora glasburkar.

Leif Mårtensson var fem år då föräldrarna övertog Orient, men han lärde sig snart att hos fröken Pålsson fanns hans favoritgodis, brunt socker på snöre. Man fick karamellerna i strut och hennes sortiment var rikligt, chokladklubbor, 5 öres kola och små salmiakfvingor som såldes för 5 öre måttet.

Thara Lundgren i sin järnhandel var fröken Pålssons motsats. Hennes energi var oändlig, hon skötte själv sin järnaffär, inhytt i ett litet och ett pyttelitet rum, hon engagerade sig i kyrkans verksamhet och söndagsskolan var hennes skötebarn. Som barnpedagog skulle hon knappast ha fått pris, men hennes ambition att bibringa oss Herrens ord kunde kyrkans tjänare icke klaga på. De flesta lät sig styras av hennes starka och säkert goda vilja, det fanns undantag! Belöningen var att man fick vara ängel med glittriga tyllvingar på julspelet, och de snälla pojkarna fick vara herdar. Jag har inte slött på någon som idag erkänner att han fick vara herde!

Trots allt var nog vi som hade tant Thara som fröken, också hennes trogna kunder. Hennes affär var en djungel av spikar, beslag, stråltrådar, allahanda redskap, grytor – ja allt man kunde drömma om och det berättas att under beredskapstiden var det där våra illa utrustade inkallade soldater hämtade spadar och taggtråd för att bygga skygg vid stranden.

Fisk, Flärd och Färg

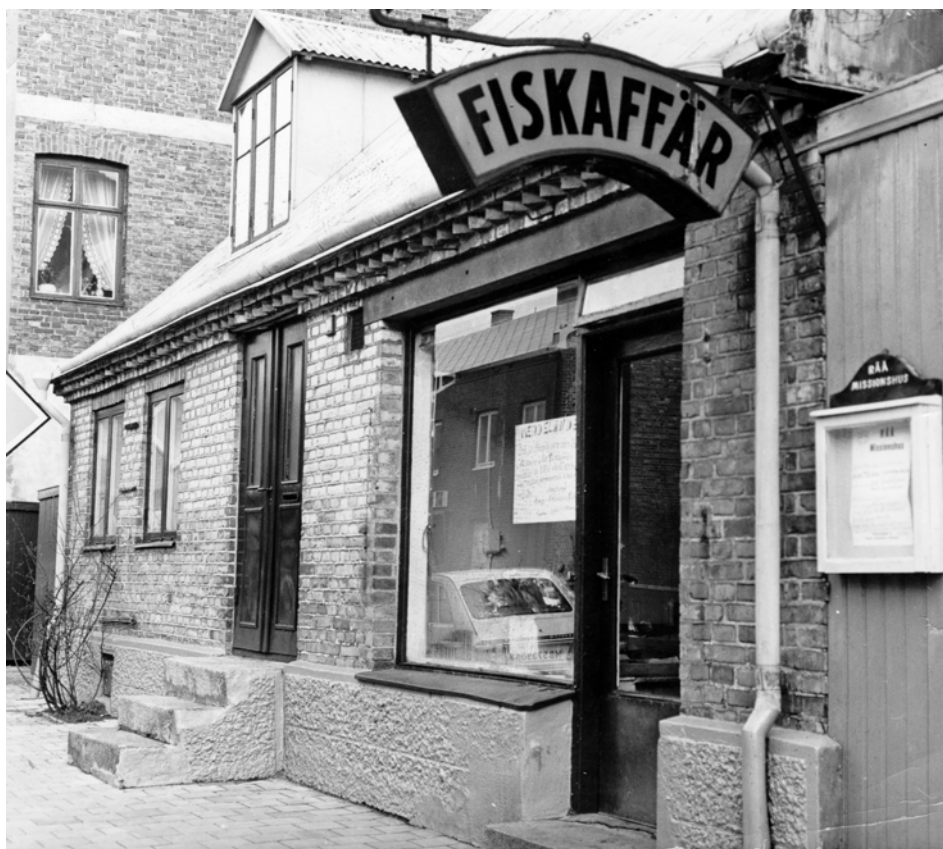
Nu måste vi gå över till östra sidan. Här fanns mycket av allt. Här fanns till exempel Den Stora Järnhandeln, **Råå Järn & Ma-**

skin. Den var männens och pojknarnas affär, här härskade herrarna på båda sidor disken. Den vänlige men vördnadsbjudande John Holm, alltid artig och sirligt bugande, starkt engagerad i metodistkyrkan, ledde sina styrkor med små handrörelser och upprepade nickningar. I Holms källare fanns ALLT. Vad kunderna än kunde komma på för önskemål försvann någon in bakom dörren i affärens bortre del och kom så småningom upp med det önskade föremålet. Till nöds beställde man på förmiddagen och hämtade på eftermiddagen! Många Rååpågar i dagens äldre generation talar lyriskt om järnaffärens outtömliga förråd. Att snickra lådbilar och fågelholkar var

inget problem med det sortmentet!

Yxor, gräsklippare, liar, rörtänger, hammare...tunga redskap, dörrhandtag, fiskedon, lådor fyllda med spik, skruvar, krokar och så vidare. Fråga de före detta unga män som växte upp här från 1930 till tidigt 50-tal om duon Holm & Åkerman, den affären var deras! Visst fanns här husgeråd, lite på sidan av från början. Men det var tanternas värld.

Trots att många köpte sin fisk vid hamnen eller direkt när fiskarna kom in med sina båtar, hade Råå två fiskaffärer på 40-talet. **Bröderna Knutssons Rökeri & Fiskaffär**, nuvarande Rååvägen 30, och **Paul Christianssons fiskaffär**, som flyttade in efter

Bröderna Knutssons Rökeri & Fiskaffär.

Uraffär, Björks bokhandel och tryckeri, Pizzeria och idag Trivas. Ett hus med brokig historia.

Wallåkra Mejeris mjölkaffär, granne med ursprungliga Orient.

Paul Christiansson tillhörde samhällets färgstarka och engagerade personligheter med många järn i elden. Fiskaffären var väl inte hans bästa gren, fiskarna i fönstret var sällan lika klarögda som de nere hos Knutssons. Men han kunde berätta skrönor och rååminnen som få. Själv är han än idag huvudperson i åtskilliga gamla härliga historier. Möjligen överglänstes han av sin syster, Carla Roskvist, frälsningssoldat och en hejare på att återge berättelser på bygdemål. Tala om Rååprofiler!

Göte Svenssons och **Gyllanders** var båda färg- och materialaffärer och det var **August Anderssons** också på västra sidan. Tre förträffliga affärer som försåg Råå med omnejd med allt material som den tidens Martin Timellare och mera yrkeskunniga målare och hantverkare hade behov av. Ett plus för August Anderssons var den nick-

ande tomten i skyltfönstret på julen. Vem man föredrog? Ja, säg det, där är minnebilderna inte lika tydliga som när det gäller spiceriaffär.

Det tryckta ordet

Råå Missionsbokhandel och **Wennerstedt bokhandel** samsades på östra sidan. I Museitidningen våren 2000, skrev Kerstin Rosenkvist om sin far Eric Wennerstedt och om bokhandeln. Och vem minns inte den kulturoasen omgärdad av manufaktur- och väskaffär.

Här kunde läsglada vuxna engagera sig i läsecirklar, beställa nyutkomna böcker, köpa fint brevpapper, bläck och pennor, lämna in film till framkallning. Bokmärken, stycken sa´vi, var populärt på 40-talet. Flickorna samlade änglar och blommor, pojkarna skulle ha ”plator” med bilar och båtar. Här köptes många barns och ungdomars julkalppsböcker och hit gick man för att in-

Ettans bröd, Råå foto och Fröken Pålsson på hörnet ner mot Coyetsgatan.

handla skolmaterial långt in på 50-talet.

Lugnt och lite högtidligt var det att gå till Wennerstedt, bokhandlaren själv, en av samhällets kulturbärare, ingav respekt, men nere i Missionsbokhandeln måste ”Male” Björk och hans syster försöka överrösta den lilla tryckpressen som slamrade i inre rummet. Var dessutom hans glada och skönsjungande hustru Stina i affären var det en både stöjig och skojig upplevelse.

Kombinationen tryckeri, pappershandel och lite blandat utbud av profana och religiösa skrifter var en kreativ mix. Dit gick man för att få inbjudnings- och tackkort tryckta och här kunde lokala förmågor få både visor och prosa upptryckt. Detta var möjligheternas verksamhet, ingen kuvertstorlek var för liten för att inte kunna återfinnas i en ask någonstans och inget uppdrag tycktes omöjligt.

Damernas magasin

På östra sidan av Rååvägen fanns **Valborg Olssons** fina hattaffär, **Dagny Olssons** Väsk- och handsaffär, **Anitas och Hellbergs** Manufakturaffärer. På västra sidan fanns **Ester Pettersons** Trikåaffär – så nog fanns det en del att välja på. Alldeles i slutet av 1940-talet köpte familjen Dahl systrarna (?) Hellbergs affär.

Mycket av det som såldes i manufakturaffärerna var vardagsvaror; silkestrumpor och underkläder, hos Anita, städrockar gärna hos Ester Petersson, lite blusar och stickade tröjor hade samtliga i sitt sortiment. Kläder för barn var det tunnsått med. Grova strumpor och något linne eller livstykke kanske.

Kommer ni ihåg revolutionen när elastiska höfthållare trängde undan snörliv och korsetter som hade knäppts med hakar?

Widhes specerier, granne med Kochs blomsteraffär och Raus sparbank.

Det var härliga tider för modemedvetna unga damer. Flickor födda på 1920-talets var unga stiligade damer när nylonstrumporna kom i slutet av 40-talet, dyrbara och sköra. Man lämnade strumpor till ”uppmaskning” och använde kliiga crepenylonstrumpor i vardagslag. Många fåfänga 20-talister minns med förtjusning sin elegans.

Har ni tänkt på att det aldrig förekom underkläder i något skyltfönster på Råå? Det skulle möjligen ha varit när vinterkalsongerna anlände till Anderssons Herreklipping! Lösa ben med tunna strumpor var det mest upphetsande man vågade sig på. Men toppiga behåar i tjockt atlassiden gömdes för alla utom seriösa spekulanter. Och underbyxorna, stora och laxfärgade lyftes försiktigt ur sina kartonger. Visst var det spännande.

Att få följa med till hattaffären var däre-

mot jobbigt, men lite härligt också. Den erfarenheten delar jag med flera har jag fått veta. Där var så fint med fjäderförsedda eller flordraperade hattar på pinnar. Valborg Olsson skapade hattar, här såldes inte massproduktion inte. Hon var ytterst noggrann och skicklig, därför tog hattköpet tid och det var det som var jobbigt. Damerna valde bland hennes kappelliner – råämne till hatten – bestämde färg, materialet var oftast filt, sommarhattar kunde ha lite annorlunda basmaterial, och så började kreerande. Brättet upp eller ner, kullen rund, hög eller platt med eller utan dekorationer, fjädrar, rosetter, band, ett litet flor kanske. Prova, prova, prova och välkommen tillbaka och prova. Men fina blev dom våra mödrar och redan i tonåren förväntade man sig att själv få stå där och prova.

Hatt var en självklarhet för damer i alla

åldrar, från tonår till graven.

Orient – liten blev stor

Nästan åttio affärer finns med på Nils Pålssons karta, och det där med att skriva lite om några, som Ragnar Thornberg föreslog när tidningens redaktion träffades i våras, håller på att fylla alldeles för mycket av tidningen. Alla minns alldeles för mycket. Vi har kvar massor av speciella affärer; Witzälls med sina sursöta bröd och kavringar, tobaksaffärerna, cykelBenke, mjölkaffärerna, Ettan och Trean, våra herr- och damfrisörer...

Det måste bli ett slut och vi får sluta med den enda livsmedelsaffären som finns kvar – Orient. Ända till 40-talets slut var Orient familjen Wothrans affär, 16 kvadratmeter där varor i lådor samsades med disk, kunder, herr Wothran och Kärnkaffekvarnen i skyltfönstret. För självklart skulle de dyrbara kaffebönorna vara nymalda. 40-talet var ransoneringens tid och de gröna kaffekupongerna var hårdvaluta. Man utnyttjade ofta en halv kupong åt gången. Kaffedrickarna tillhörde olika falanger, antingen tillhörde man Kärnkaffeförespråkarna eller var man Zoegaanhängare. Till Orient gick man om man höll på Kärnkaffe, och dessa ädla bönor levererade herr Wothran själv även till närområdet.

Förpackningsindustrin hade fortfarande framtiden för sig. Bruna påsar ställdes på vägen och så ”skoffade” man upp så mycket mjöl, gryn eller socker som kunden ville ha. Det mesta såldes i lösvikt och Leif Mårtensson, som minns det tidiga 50-talet, berättar att till exempel såpa och soda såldes i lös vikt. Sodan levererade ofta Einar Christell direkt till affären när han körde förbi på vägen hem från sitt företag, Kristallsoda. Och direkt leverans hade man också från flera odlare uppe längs Stinsgatan; Lundsten, Jönsson, Cervin och Nilsson och Olssons lite längre upp för Raus-

vägen. Ägg, potatis, frukt, bär och grönsaker och en och annan höna, här var det inga miljöpåfrestande transporter. Antingen kom Nils Jönsson med häst och vagn eller hämtade man själv.

I början av 40-talet var Wallåkras Mejeri granne till Orient, 1946 flyttade Paul Christiansson in med sina fiskar. Men familjen Mårtensson som tog över Orient 1951 ville ha större affär och efter några år började man sin vandring norrut. Först fylldes hela bottenplanet i det egna huset upp, så tog man över grönsaksaffären Latuna i norra delen av dagens hus och till slut blev också Benkes cykelaffär en del av verksamheten.

Leif har berättat att hans föräldrar avråddes av vänner för att överta Orient för att många familjer på Råå hade sin favoritaffär och att den ofta var vald efter församlings-tillhörighet. Widhes, Dybergs, Handelsföreningen och så vidare, det kunde inte bli någon stor kundkrets. Men de tog chansen och med facit i hand måste vi väl säga att det gick ju inte illa för den arbetsamma familjen.

Museets tidigare aktiva Kvinnogrupp dokumenterade verksamheten utmed Kaptensgatan för en del år sedan, och gruppen påbörjade också att kartlägga Rååvägens affärer. Från deras material, delvis samlat i stencilhäftet, Kvinna på Råå, har intressant information hämtas.

Mera att läsa finns också i tidigare Museitidningar där flera affärsidkare ägnats speciell uppmärksamhet.

Gamla Rååbilder kan vi tacka Örjan Kronvall för. Som en av museets mest entusiastiska medlemmar har Örjan dokumenterat många nu förändrade miljöer på Råå. Utan tillgång till hans bildarkiv hade vi inte haft så mycket illustrationsmaterial.

Tack för det Örjan!

**Stina Norling
Nils Pålsson**

Info-sidan

Öppettider hösten 2007 – våren 2008

Oktober månad öppet lördagar och söndagar 13-17.

November, fram till 5 december och från 9 januari har museet öppet på onsdagar 17-20.

Motorlördag

Den 13 oktober är det speciell visning av och körning med motorenna.

Filmsöndag

Den 21 oktober visar vi filmer ur museets arkiv.

Annandag jul

I fjol återtog vi traditionen med julöppet på museet. Det gav mersmak.

Vi har öppet 13.00 – 16.00, kl 13.30 visar vi Rååfilmen.

Årsmötet

Äger rum den 18 mars 2008 i Församlingsgården.

Hemsida

Senaste nytt? Vi uppdaterar ständigt vår hemsida www.raamuseum.se/

Råå Museiförenings styrelse

Efter årsmötet 22 mars 2007 har styrelsen följande utseende:

Marianne Wittgren, ordförande

Hans-Ingvar Green, vice ordförande

Eva Olsson, sekreterare

Bengt Magnemark, kassör

Bengt Rådbrink

Gunilla Kittel

Hans Backe

Stina Norling

Martin Werner

Ing-Britt Eriksson

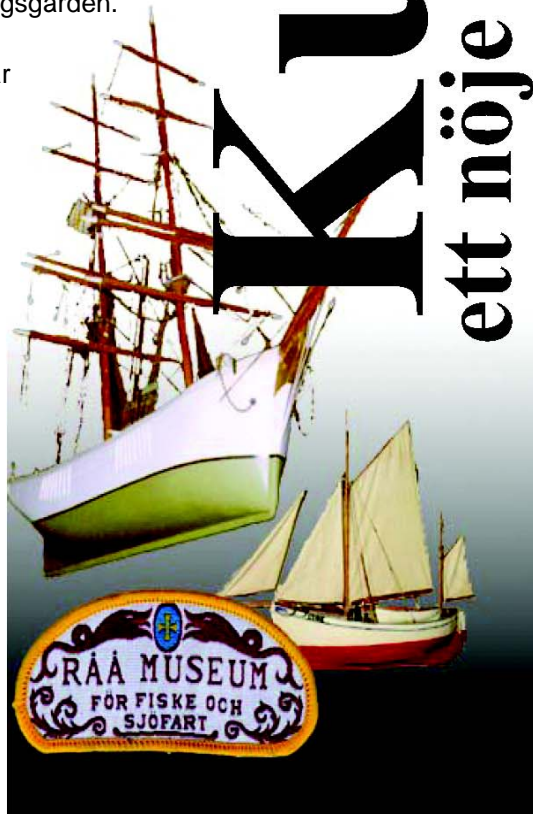
Maj-Britt Bengtsson

Entré 40:-, barn under 12 år i vuxens sällskap gratis.

Guidning för grupper efter tidsbeställning hos Siv Olsson 042-26 26 88.

Guidning för skolklasser efter tidsbeställning hos Eva Olsson 042-29 41 17.

KULTUR ett nöje och ett måste

MUSEITIDNINGEN

Redaktör:
Stina Norling
Mellangatan 2
25270 Råå
Tel 042-26 03 56

Layout och redigering:
Cal Åström
I redaktionen:
Åsa Rausing-Roos
Marianne Wittgren
Ragnar Thornberg

Höstmötet

Dags för höstens möte i Raus församlingsgård, ingång från Kielergatan:

Torsdagen den 25 oktober kl 19.00

Marianne Wittgren informerar och rapporterar

Kaffe och goda kakor serveras

Entré inklusive kaffe & kakor 25 kronor

Kvällens föredrag: Råå i förändring

Sigge Enhammer, välkänd Rååprofil, arkitekt och djupt engagerad i många aktiviteter på Råå, kåserar om det samhälle vi lämnat bakom oss och det som växer fram.

Vet du någon som vill bli medlem i Museiföreningen? Nya medlemmar kan lösa medlemskort som gäller hela 2008 på höstmötet. Årsavgiften är fortfarande 100:-

Råå Museum för fiske och sjöfart

Hamnplan, 25270 Råå

Tel 042-261131

Bankgiro 5601-4681

Email info@raamuseum.se

Web www.raamuseum.se